

A fiatalok utógondozása

(Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológiai Tudományos Diákkörének utógondozó tevékenysége 1965—1975*)

A szocialista társadalom fejlődése menetében 1965-re vált általánossá az az elvi álláspont, amely szerint a börtönből szabadulók utógondozása a bűnismétlés megelőzésének egyik igen fontos eszköze. Ebben az évben lépett életbe a 12/1965. Korm. sz. rendelet a felnőtt korúak utógondozásáról, valamint az 5/1965. M. M. sz. rendelet a fiatalok utógondozásáról, amelyek átfogóan első ízben intézményesítették a börtönből szabadulók támogatását, társadalmi beilleszkedésük elősegítését. Az utógondozás átgondoltabb szabályozásához a kezdeti szocialista kriminológia ténymegállapító és elemző kutatásai szolgáltatták az alapot. Az új jogszabályok ugyanakkor a megváltozott szocialista büntetőpolitika irányát is jelzik, azt a tudatos törekvést, amely a bűnözés tervszerű tudományosan meg-alapozott megelőzését kívánta szolgálni.

A korábbi jogszabály — az 55/1960. sz. Kormányrendelet — még az *elítéltek kifejezett kérésétől* tette függővé a társadalmi segítséget és a támogatást csak a *szabadulás utáni munkavállalás* elősegítésére korlátozta.

Az 1965. évi 12. sz. Kormányrendelet az elítéltek széles körében írja elő az utógondozást, bizonyos esetekben kötelező erővel. A támogatás kiterjedhetett — a munkaalkalom megteremtésén kívül — más, a beilleszkedés szempontjából jelentős problémák megoldására is. A szabadulás után a társadalmi beilleszkedés elősegítése — a rendelet szerint — nemcsak szociális támogatásban nyilvánult meg, hanem szükség esetén ellenőrző tevékenységben is. Erre azokban az esetekben kerülhetett sor, ha a bűnismétlés konkrét veszélye megállapítható volt. Az 5/1965. sz. M. M. rendelet a fiatalok utógondozásáról a fiatalok utógondozását pártfogói felügyelet alkalmazásával kívánta megoldani. A megnövekedett feladatoknak megfelelően kibővült az utógondozásban illetékes hatóságok jogköre és szaporodott a társadalmi aktívák tevékenységének lehetősége.

Az új jogszabályok biztosították azt a keretet, amelyben az utógondozás a korábbinál eredményesebben valósulhatott meg. A tartalmi munkában ekkor még főleg a társadalmi aktívákra lehetett támaszkodni, ami önmagában sem lebecsülendő. Az azonban már a kezdet kezdetén világossá vált, hogy bizonyos szervezeti feltételek, illetve felelősségi rendszer kialakítá-

sa nélkül e munkát nehéz megfelelően ellátni. Azt is meg kellett állapítani, hogy a szabadulás utáni társadalmi beilleszkedés elősegítése legalább olyan szakértelmet igényel, mint a börtönben folyó nevelő munka. A börtönökben már ekkor is jelentős arányban szakképzett nevelők foglalkoztak az elítéltekkel. Az utógondozásra vállalkozó társadalmi aktívák kiválogatásánál azonban nem lehetett szempont a szakmai ismeret.

Az új jogszabályok által biztosított új lehetőségeket felismerve vállalkozott diákkörünk is a gyakorlati utógondozói munkára. A Kriminológiai Tudományos Diákkör egyébként egyidős ezekkel a jogszabályokkal. 20 érdeklődő, lelkes diák 1965-ben alapította. A joghallgatók szakmai felkészítését dr. Vigh József egyetemi docens végezte el. Már kezdetben az volt a meggyőződésünk, hogy a szabadulás utáni beilleszkedésnek jelentősen megnő a lehetősége, ha az utógondozási tevékenység a szabadságvesztés büntetés utolsó harmadában elkezdődik. Ez az elképzelés vezetett ahhoz, hogy a többi társadalmi aktivacsoporttól eltérően, mi már a büntetés végrehajtásának ideje alatt elkezdjük tevékenységünket. Tervünk realizálását elősegítette a Tököli Büntetésvégrehajtási Parancsnokság megszemenő együttműködési készsége. 1965-ben a diákkör vezetősége és a Parancsnokság együttműködési megállapodást írt alá, amelyben rögzítettük a szabadságvesztésre ítélt fiatalok utógondozására vonatkozó feladatainkat. Az elmúlt 10 év felhalmozódott tapasztalatai, valamint a kiforrott új munkamódszerek szükségessé tették, hogy megújítsuk a megállapodást. Az új szerződés aláírására az elmúlt napokban került sor. Reméljük ez egy újabb 10 éves együttműködés alapját teremtette meg.

Tevékenységünk az érdemi utógondozó munka mellett kezdettől fogva kísérleti jellegű volt. De ez nem jelentette azt, hogy az említett jogszabályok rendelkezéseit figyelmen kívül hagytuk volna. Inkább arról volt szó, hogy a jogszabályok által előírt feladatoknál többet akartunk megvalósítani és attól eltérő szervezeti feltételeket teremtettünk. A jogszabályok lehetővé tették ugyan, hogy az utógondozás a munkába állás elősegítésén túl más, a társadalmi beilleszkedés szempontjából szintén fontos problémák megoldására kiterjedjen, de ezt kifejezetten nem írta elő. A büntetésvégrehajtási intézetek és a tanácsok az ilyen jellegű problémák megoldásának — ennek megfelelően — nem tulajdonítottak komoly jelentőséget. Diákkörünk ezért a *munkavállalás elősegítésén kívül még a következő területeken* kívánta támogatni a szabaduló elítélteket: — lakhatási lehetőség biztosítása; — családi, érzelmi kapcsolatok területén felmerülő problémák megoldása; — helyes ba-

* Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológiai Szakcsoportja és a Tököli Büntetésvégrehajtási Intézet szervezésében 1976. március 4-én megrendezett szimpóziumon elhangzott előadás alapján (Szerk.).

rái kapcsolatok kialakítása; — szervezett iskolai, szakmai oktatásban való részvétel megszervezése; — kulturált szórakozási formák kialakítása.

A jogszabályokban foglalt *ellenőrzési jogkör betöltésére ugyanakkor a diákkör alkalmatlan volt* — ezt már munkánk elején leszögeztük. A támogatásra szoruló elítéltek közül ugyanis csak azokkal foglalkoztunk, akik maguk is igényelték a segítséget és csak addig, amíg készséget mutattak az együttműködésre. Diákjaink nem járhattak el hatóságként és ez nem is lett volna helyes.

Az érdemi munka *szervezeti megoldása* szempontjából is eltértünk a jogszabályok által előírt lehetőségektől. A diákkör tagjai a munkát párosával végezték. Általában két diák vállalta két elítélt utógondozását, egy tapasztaltabb utógondozó mellett egy alsóbb éves hallgató tevékenykedett. Az érdemi munka minden tanévben általában október elején kezdődött. Ekkor a börtönnevelők javaslata alapján olyan elítéltet választottak ki az utógondozók, aki a társadalmi beilleszkedés szempontjából sokirányú támogatásra szorult és a büntetéséből még 3—5 hónap volt hátra. Ennyi időre van ugyanis szükség ahhoz, hogy megfelelő személyi kapcsolat alakuljon ki az utógondozó és az elítélt között, továbbá, hogy az előbbi alaposan felderítthesse az elítélt családi körülményeit, várható elhelyezkedési lehetőségeit és mindazon kérdéseket, amelyek a szabadulás után megnehezíthetik, illetve megkönnyíthetik a társadalmi beilleszkedését. A *diákkör tagjai átlagosan kéthetenként látogattak ki a börtönbe*. Alkalmanként beszámoltak az elítélteknek arról, hogy milyen intézkedéseket tettek szabadulása előkészítésére. Ezzel nagymértékben elősegítették a börtönben folyó nevelő munkát, és reális tervezésre ösztönözték az elítéltet. Az általunk utógondozott elítéltek jelentős hányadának, hozzávetőlegesen negyed részének, semmiféle terve nem volt a szabadulás utáni időre. Több mint fele teljesen irreális elképzeléseket alakított ki, pl. azt, hogy gépkocsivezető lesz — általános iskolai végzettség nélkül —, avagy éppen hivatásos labdarúgó, táncdalénekes, artista vagy zenész. Az utógondozó feladata az volt, hogy szembesítse a realitásokkal az ilyen fiatalkorúakat és ennek megfelelően együttesen rövid távú tervekre bontsák le a hosszú távon megvalósítható elképzeléseket. Időközben az utógondozó az elítélttel egyetértésben megfelelő munkaalkalmat keresett. Meglátogatta a családot. Meggyőződött arról, hogy a szabadulás után visszafogadják-e a fiatalkorút, s ha igen, akkor ez mennyiben szolgálja a társadalmi beilleszkedést. Egyengette a szülők és az elítélt gyakran megromlott kapcsolatát, ha ez meggyőződése szerint a fiatalkorú javát szolgálta. Lakáslehetőség után nézett, ha erre volt szükség, felderítette a továbbtanulás lehetőségét. Minderről rendszeresen konzultált az elítélttel és a fiatalkorú nevelőjével. Szükség esetén tanácsot kért a diákkör tanárvezetőjétől,

vagy ha a kapcsolat megteremtésében nehézségek voltak, az Intézet pszichológusaival konzultált.

Az *utógondozási feladatok a szabadulás napján sűrűsödtek*. Ilyenkor hallgatóink szó szerint a börtönkapuban várták az elítéltet. A szabadulás első percétől kezdve segítettek legyőzni azt a „tériszonyt”, amely a hirtelen nagy szabadsággal jár együtt. Együtt szerezték be a szükséges okmányokat, a munkakönyvet és a személyi igazolványt. Együtt keresték fel a munkáltatót. Sokszor az utógondozott még ahhoz is ragaszkodott, hogy a patronáló személyes jelenlétével biztosítsa a családi békét, amikor először visszatért szüleihez. Gyakran kérte meg arra, hogy kísérje el a munkásszállásra, mert az megkönnyítheti azt, hogy ott befogadják.

Az általunk nyújtott utógondozás *a büntetés letöltése után minimum három hónapig tartott*. Az eseteknek több mint felénél azonban az utógondozó és patronáltja ennél jóval hosszabb ideig, néhány esetben 1—2 évig is kapcsolatban maradt még akkor is, ha segítségére többé nem volt szükség. Sajnálatos módon azonban az általunk utógondozott fiatalkorúak 47%-a a szabadulást követő három hónapon belül megszakította a kapcsolatot a patronálójával. E jelenség okainak tisztázására később részletesen kitérünk, annál is inkább, mert többségében ebben a körben találhatók a sikertelen esetek.

A diákkör tagjai utógondozó tevékenységük *minden fontos mozzanatát naplóban rögzítették*. A 10 év során összegyűlt naplók igen hasznos dokumentumnak bizonyultak az utógondozással kapcsolatos gyakorlati tapasztalatok összegezéséhez, valamint az elméleti következtetések feldolgozásához. A naplók ugyanakkor egy-egy utógondozó páros érdemi munkájának felméréséhez is segítséget nyújtottak. A naplóban dokumentált tevékenység alapján a diákkör legeredményesebb tagjai minden évben jutalomban részesültek.

A diákkör tagjainak segítőkészsége, tenni-akarása azonban nem mindig állt arányban az eredményekkel. Az általunk utógondozott fiatalkorú elítéltek egy része még az utógondozás ideje alatt *bűnismétlővé vált, ez az arány 15%-ra tehető*. Másrészt viszont mint minden úttörő munkának, a mi tevékenységünknek is megvoltak a vadhajtasai. Gyakran bürokratikus nehézségek is akadályozták az eredményes utógondozást. Mindezekből most csak néhány példát említenék.

A diákkör kezdő tagjaival mindig nehéz volt elhitetni, hogy az *utógondozás nem lelki segélyszolgálat*, hanem objektív eredményekben mérhető segítségnyújtás. A hallgatók hosszas, mély beszélgetések után megértették azt a folyamatot, amely szükségképpen vezette a fiatalkorú elítéltet bűncselekmény elkövetésére. A megértés azonban sokszor felmentéssel, „bűnbocsánattal” párosult. A szubjektív értékítélet megváltozott és ettől kezdve sok esetben naiv

bizalom alakult ki arra vonatkozóan, hogy a szabaduló már meg tud állni saját lábán, nincs szüksége segítségre. Ide vezethetők vissza a sorozatos nagy csalódások, amelyek után nem egy esetben még az utógondozás értelmét is megkérdőjelezték. Holott csak a módszer volt hibás. *Törekvésünk változatlanul az, hogy reális szemléletre ösztönözzük hallgatóinkat és arra, hogy munkájuk érdemét valóban a társadalomba való visszatérést elősegítő intézkedések jelentsék.*

Gyakran nehezítette munkánkat a *szabadulás utáni bürokratikus ügyintézés*. Nem egy esetben egy hónap is eltelt, mire az elítélt számára a munkakönyvet biztosítani tudtuk. Többször hangoztattuk, hogy ennek beszerzéséről a börtönnek kellene gondoskodnia. Hiszen addig sehol sem alkalmazták a szabadulót, amíg ez az okmány nincs a kezében. A munkakönyv továbbá sok esetben nemcsak a megélhetés, hanem a lakás feltétele is, hiszen alkalmazás nélkül munkásszálláson sem helyezkedhet el a fiatalkorú. Hasonló a helyzet a személyi igazolvánnyal is, ami nélkül sehol nem telepedhet le a szabaduló. A hatályban levő jogszabályok értelmében a személyi igazolványt csak a letartóztatás helye szerint illetékes rendőrkapitányságon veheti át. Ezért néha több száz kilométert kell utaznia, s ehhez gyakran anyagi fedezete sincs. Ebben nekünk nagyon nehéz segíteni. Javasoltuk, hogy a büntetésvégrehajtási intézet kérelmére a személyi igazolványt őrző rendőrkapitányság küldje el az okmányt a letelepedés helye szerint illetékes rendőrségnek. Ez a kérésünk sem vezetett eddig eredményre.

A munkáltatók, a tanácsok általában messze-menően támogatták munkánkat. Nagyon ritkán tapasztaltunk káros előítéletet szabadulóinkkal szemben, amikor munkaalkalmat kerestünk számukra.

Az alábbiakban *néhány adattal is jellemezni szeretnénk tevékenységünket*. Az elmúlt 10 évben több mint 120 fiatalkorút utógondoztunk. A fiatalkorúak börtönének és fogházának létszámához és ezen belül a rászorulókhöz képest ez természetesen nem nagy szám, de ismételtlen hangsúlyoznunk kell munkánk kísérleti jellegét. A felmerült szükséglet teljes kielégítésére nem törekedhettünk, inkább olyan módszerek kidolgozását tűztük ki célul, amelyek felhasználhatók az utógondozás szervezésének továbbfejlesztésére. Az utógondozás során 68 esetről készült olyan napló, amely minden szempontból alkalmasnak bizonyult feldolgozásra. Összegyűjtött adataink tehát ebből a körből adódnak.

Hogyan jellemezhetők *szociális szempontból* azok az elítéltek, akik a diákkortól utógondozási támogatásban részesültek? A fiatalkorúak 25%-a a bűncselekmény elkövetésekor állami gondozásban volt és intézeti nevelésben részesült. Az eseteknek csak 20%-ában találhatunk olyan elítéltet, aki a bűncselekmény elkövetése idején *mindkét vér szerinti szülőjével*

együtt élt. A több csak az anyjánál, vagy csak az apjánál nevelkedett, vagy nevelőszülőkkel élt. Őt esetben volt saját családja az elítéltnak, tehát felesége, élettársa. A családban élő elítéltek majdnem felének lakáskörülményei igen rosszak voltak. Egy-egy helyiségben sokszor 5–6 személy is lakott, több esetben külön fekhely sem jutott számukra. Gyakran tapasztaltuk, hogy vagy mindkét szülő, vagy legalább az egyik notórius alkoholistá. Nem volt ritka a büntetett előélet sem utógondozottjaink családjában. Utógondozási tevékenységünk csak a fővárosban vagy közvetlen környezetében szabaduló fiatalkorúakra terjedhetett ki, ezen belül leggyakrabban a fiatalkori bűnözés szempontjából legfertőzöttebb peremkerületekre, valamint a belváros VII. és VIII. kerületére.

Az elítéltek *személyiségére jellemző*, hogy a bűncselekmény elkövetésének idején *csak 56%-uk rendelkezett munkaviszonnyal*. Szakképzettsége csak öt személynek volt. A munkahellyel rendelkezők többsége segédmunkás. Az általunk utógondozott elítéltek *több mint egyharmada nem végezte el az általános iskola nyolc osztályát*. Tízévi munkánk során általában fele-fele arányban utógondoztunk olyan elítélteket, akiknek ez volt az első büntetése, illetve fiatalkoruk ellenére korábban is büntetve voltak. 10%-ukat három vagy több alkalommal marasztalta el már büntetőbíróság az adott bűncselekmény elkövetését megelőzően.

Az *utolsó bűncselekmény jellege szempontjából* a következő módon csoportosíthatók az általunk utógondozott fiatalkorú elítéltek: *egy-harmad részük személy elleni erőszakot tartalmazó büntetett valósított meg, majdnem két-harmad részük vagyon elleni bűncselekményt követett el*, a többi egyéb büntett miatt kapott végrehajtható szabadságvesztés büntetést. Az *elkövetők 44%-a csoportos elkövetésnek volt részese, vagy galeritagként valósított meg büntetést*.

Az általunk utógondozásban részesített szabadságvesztésre ítélt fiatalkorúak szociális helyzetük alapján *hátrányosabb helyzetben voltak, mint elítélt társaik*. Ezek az elkövetett bűncselekmények jellege, valamint egyéb személyi tulajdonságuk szerint viszont *nehezen nevelhető*, a társadalmi beilleszkedés szempontjából kritikus csoportot alkotnak. A börtönben sem igyekeztek megfelelően alkalmazkodni a körülményekhez: a szabadságvesztés büntetés ideje alatt semmiféle jutalomban, kedvezményben nem részesült az általunk utógondozottak 62%-a, a nevelőtisztrel rossz volt a kapcsolata 25%-uknak, valamilyen fegyelmi büntetésben részesült a szabadságvesztés büntetés ideje alatt elítéltek majdnem fele.

Ezek a fiatalkorúak *a szabadságvesztés büntetés végrehajtása során is hátrányosabb helyzetben voltak társaiknál*. Annak ellenére, hogy egyharmad részük nem rendelkezett általános iskolai végzettséggel, a börtönben csak

11⁰/₀-uknak nyílt alkalmuk a szervezett iskolai oktatásra. Szakképzettsége 95⁰/₀-uknak nem volt, szakmai képzésben csak ketten részesültek, ami azzal magyarázható, hogy a szabadságvesztés rövid tartama az esetek többségében nem tette lehetővé a nevelés ilyen formáinak alkalmazását. Az egy éven aluli végrehajtható szabadságvesztés büntetés során általában nincsen mód arra, hogy szakmai, vagy iskolai képzésben részesüljenek. Másrészt az elmúlt 10 évben a Tököli Büntetésvégrehajtási Intézet ugyan igen nagy gondot fordított a szakmai és iskolai oktatás megfelelő szintű megszervezésére, de még ma sem tudja azt minden elítélt számára biztosítani, jóllehet a helyzet sokat javult. A mi adataink a folyamatot tükrözik és nem a jelenlegi helyzetet.

Az elítéltek több mint felénél a munkaalkalom megteremtésében nyújtottunk segítséget. Harmadrészüket szabadulására lakhatási lehetőséget kellett teremtenünk. Az elítéltek majdnem fele családi problémáinak megoldásában számított közreműködésünkre. Minden negyedik fiatalkorú abban is az utógondozók támogatását kérte, hogy leszakadhasson korábbi bűnelkövetésre ösztönző baráti körétől. Iskolai tanulmányának folytatására sikerült rábírnunk 11 szabaduló fiatalkorút.

Munkánk során számunkra a *legtöbb problémát az állami gondozott*, intézetben nevelkedett olyan elítéltek jelentették, akik szabadulásukra betöltötték a 18. életévüket. Az ilyen nagykorúak a nevelőintézetbe többé vissza nem mehettek. Arra az időre sem fogadták vissza őket, amíg számukra munkakönyvről, személyi igazolványról gondoskodtunk. A börtönbeli keresmény kevésnek bizonyult ahhoz, hogy szállodába helyezjük el őket. (Néhány esetben — nyár lévén — ezért campingben biztosítottunk számukra átmeneti szállást.) Ezeket a fiatalokat a teljes létbizonytalanság övezi szabadulásuk után, szinte rettegnek a gondolattól, hogy mi vár rájuk odakint. Ha csak a bűnisméltés arányával mérnénk munkánk hatékonyságát, akkor ebben a körben értük el a legkevesebb eredményt. Az állami gondozásból börtönbe került személyek — egy kivétellel — utógondozásunk ellenére újabb bűncselekményt követtek el. Be kellett látnunk, hogy itt a mi erőnk kevés. Csak szervezettebb, nagyobb hatáskörrel rendelkező szervek támogatása mellett lenne talán megoldható az ilyen rendkívül hátrányos helyzetben levő elítéltek hatékonyabb támogatása.

Legkedvezőbb helyzetben talán azok a szabadulók vannak, akiket a teljes család, mindkét szülő visszavár. Tapasztalatunk szerint az ilyen családi környezet még akkor is nagyobb viszsztatartó erővel rendelkezik, ha a deviancia enyhébb megítélésre méltó adó formái elő is fordulnak körükben. Itt az esetek több mint felénél nincs bűnisméltés. Ennél sokkal *kedvezőlenebb feltételekkel rendelkezik a törött család*, ahol legtöbbször az anya fogadja vissza a szabadulót. Ez a kapcsolat igen gyakran erőtlens-

nek bizonyul ahhoz, hogy visszatartsa az újabb bűnözéstől. Itt a bűnisméltési arány 42⁰/₀.

A szülői környezet általában megfelelően fogadja felajánlott segítségünket, az együttműködés kifejezett szándékát azonban az eseteknek csak negyed részében tapasztaltuk. Előfordult olyan eset is, amikor az utógondozót meghívta a család olyan vita eldöntésére, amely a szabaduló új életmódjával kapcsolatban merült fel. Sokszor támogatnunk kellett a szabaduló önállósági törekvéseit szüleivel szemben, vagy éppen fordítva, túlzott elszakadását kellett megakadályozni és ebben segíteni a szülőket. Igen ritkán tapasztaltuk azt, hogy a szülő cinkosságot vállalva a fiatalkorúval, ezt újabb bűncselekmény elkövetésére kifejezetten ösztönözzé. Ez a jelenség még azok körében sem volt gyakori, akik maguk már büntetett előéletűek voltak.

Utógondozottaink 28⁰/₀-a új környezetbe került szabadulása után, bár korábban családi környezetben élt. Vagy megszakadtak a büntetésvégrehajtás ideje alatt korábbi kapcsolataik, vagy ő nem kívánt visszamenni régi környezetébe. Ahol lehetőség volt még rá, és főleg ott, ahol ezt hasznosnak tartottuk, megkíséreltük helyreállítani ezeket a kapcsolatokat. Ez azonban csak az ilyen esetek közel egynegyed részében volt eredményes.

A társadalmi beilleszkedés megvalósításának igen kézenfekvő bizonyítéka a rendszeres munka, a stabil munkaviszony és rendszeres jövedelem. Az általunk kiválasztott munkaalkalmat elfogadta és ott a kollektívába beilleszkedett az utógondozottak 33⁰/₀-a. Az utógondozás ideje alatt egyszer vagy többször munkahelyet változtatott 20⁰/₀-uk. A többi alkalmi munkát vállalt, kisiparosnál helyezkedett el, vagy az utógondozás ideje alatt el sem helyezkedett. Azok közül, akik a baráti körrel való szakításban kértek segítségünket, csak öt személynek tudtunk megfelelő támogatást nyújtani. A többinél a régi baráti kör maradt az erősebb, vagy megint egy a régihez hasonló társasághoz csapódott a fiatalkorú.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy *nagyjából minden második esetben sikerült valamilyen módon elősegíteni a szabadulás utáni társadalmi beilleszkedést.* Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy ilyenkor *1. a segítséget időben nyújtottuk*, azzal, hogy megfelelően előkészítettük a szabadulást, a társadalmi beilleszkedés legfontosabb feltételeit még a szabadulás előtt megteremtettük; *2. a munkaalkalom biztosítása mellett arra törekedtünk*, hogy az elítélteknek *más jellegű problémái megoldásában* is támogatást nyújtsunk; *3. elősegítette tevékenységünket továbbá az a tény is*, hogy az utógondozó és az utógondozott között *nem volt nagy korkülönbség*; a fiatalkorú elítéltek szívesen vették, ha hozzájuk hasonló korú személy ajánlotta fel támogatását.

A fentiekben ismertetett gyakorlati tapasztalatokat alkalmanként kiegészítettük *más for-*

rásból származó gyakorlati ismeretekkel is. Az elmúlt 10 évben alkalmanként 1—1 évre pl. a diákkör tagjai utógondozói munkát vállaltak javító intézetekből szabaduló fiatalkorúak körében. Mint társadalmi aktívák bekapcsolódtunk továbbá a VI. és XIII. kerületi tanács gyámhatóságának patrónusi munkáiba. Az összegyűjtött empirikus anyag értékelését és elméleti általánosítását a Kriminológiai Csoport oktatóinak ide vonatkozó publikációi tartalmazzák. Ezekből most néhány jelentősebb megállapítás kiemelése célszerűnek látszik.

Az utógondozást mi a bűnismétlés megelőzésére irányuló speciális tevékenységnek tekintjük. A megelőzés tágabb rendszerébe olyan jogilag szabályozott társadalmi eszköz, amely a büntetett előéletűek körében, büntetésük letöltése után érvényesül.

Anélkül, hogy kitérnénk a pártfogói felügyelet és az utógondozás viszonyának elemzésére, *mi elhatárolhatónak tartjuk a pártfogói felügyeletet az utógondozástól.*

Utógondozásról szerintünk akkor lehet szó, ha az a szabadságelvönással járó büntetés vagy intézkedés nyomán kerül alkalmazásra, mert a szabadságelvönás egy sor olyan következménnyel jár, amelynek alapján az elkövetőket sajátos elbánásban kell részesíteni.

Igen lényegesnek tartjuk azt a tapasztalatainkat, miszerint *a fiatalkorúak érdekében foganatosított utógondozást indokolt kiterjeszteni az olyan fiatal felnőttkorú elítéltekre is, akik a bűncselekményt még fiatalkorban követték el és a büntetésük a 18. életévük betöltése után, de még a fiatal felnőtt korhatáson belül (25 éven belül) ér véget. Az elkövetőknek ebbe a csoportjába tartoznak a javítóintézetből véglegesen szabadulók, akiknek utógondozásáról nincs jogszabályi rendelkezés, valamint a szabadságvesztés végrehajtására szolgáló intézményből feltételesen, vagy véglegesen szabaduló 18. életévüket betöltött személyek, akiknek utógondozásáról az 1975. évi 20. tvr. intézkedik.*

Ezeknek a személyeknek a büntetésvégrehajtása a fiatalkorúakra vonatkozó szabályok szerint történik. Személyiségük, érettségük közelebb áll a fiatalkorúakéhoz, mint a felnőttekéhez. Szabadulás utáni problémájuk szintén inkább a fiatalkorúakéra jellemző, mint a felnőttekére. Ezért tartjuk indokoltnak a fiatalkorúak és a fiatal felnőttek utógondozásának egységesítését.

Az utógondozás — lényegéből adódóan — akkor éri el célját, ha a büntetés letöltése után a szabadultak számára sikerül biztosítani a társadalmi beilleszkedés feltételeit. A társadalmi beilleszkedés elősegítése azonban nemcsak az utógondozás feladata, ez a célkitűzés magának a büntetés céljának meghatározásában is kifejezést nyer. A bíróságok ítélete megjelöli azt a módot, amely az elkövető megjavításához vezethet. A büntetésvégrehajtás az ítélethez igazodva annak tartalmát adja meg, az elkövető

megjavítására törekszik. Az utógondozás a büntetés céljaként realizálódott megjavítás manifestálódását segíti elő a szabad élet viszonyai között. Mindezek együttesen a társadalmi beilleszkedést szolgálják. *Vagyis az eredményes utógondozásnak a pedagógiai tartalmú ítélkezés és a hatékony büntetésvégrehajtás az előfeltétele.*

A kutatómunkánk eredményei azt mutatják, hogy a társadalmi beilleszkedésnek kettős: szubjektív és objektív feltétele van. Szubjektív feltételek alatt értjük a büntetését letöltött személy személyiségének olyan állapotát, amelyben kifejezésre jut a társadalmi normák tevékenységben megnyilvánuló elfogadása. Az objektív feltételek azokat a társadalmi viszonyokat foglalják magukban, amelyek a szubjektív feltételek érvényesülését teszik lehetővé a szabad élet viszonyai között.

Mindezeket figyelembe véve, a társadalmi beilleszkedés szempontjából hatékony büntetésről csak akkor beszélhetünk, ha ahhoz megfelelő utógondozás párosul. Eredményes utógondozást pedig akkor lehet megvalósítani, ha annak előzménye megfelelő büntetésvégrehajtás volt. A társadalmi beilleszkedés szubjektív és objektív feltételeit megvalósító szervezeti formáknak tehát harmóniában kell működniük.

Befejezésül a fiatalkorú elítéltek utógondozásának hatékonyabb megvalósítása érdekében néhány további megállapítást szeretnénk tenni.

1. A fiatalkorú elkövetők körében kötelező utógondozást indokolt előírni a következő esetekben: — minden szándékos bűncselekményt elkövető bűnismétlő esetében; — az 1 évnél hosszabb ideig javítóintézetben tartottak esetében; — olyan elítéltekre nézve, akik szervezett, csoportos bűnözés részesei voltak; — minden olyan elítéltek számára, akik korábban állami gondozottak voltak és intézetben nevelkedtek; — feltételes szabadlábra helyezett vagy intézetből feltételesen elbocsátott fiatalkorú számára.

2. Átmeneti otthon létesítésére lenne szükség az olyan fiatalkorú és fiatal felnőtt szabadulók számára, akiknek lakásfeltételei másként nem oldhatók meg. Itt addig nyerne elhelyezést, ameddig valamilyen lakhatási lehetőséget nem tudnak biztosítani maguknak. Ezt az intézményt a hivatásos pártfogók szakmai irányítása alatt kellene működtetni. Az intézetben csak olyan személyek tartózkodhatnak, akik röviddel a szabadulás után rendszeres jövedelmet biztosító tartós munkaviszonyt teremtettek maguknak.

3. A fiatalkorúak büntetésvégrehajtási intézetében és minden nagyobb javítóintézetben egy-egy nevelőt a szabadulás előkészítésével kellene megbízni, aki előkészítené a társadalmi beilleszkedés objektív feltételeinek megteremtését. A szabadulás előkészítésével foglalkozó nevelőtiszt munkájában az illetékes főhivatású pártfogó támogatására támaszkodna. A reszo-

cializáció folyamatosságának biztosítása ugyanis csak ilyen módon lenne megoldható.

4. A társadalmi aktívák támogatását elsősorban a munkahelyen vagy az iskolában, továbbá a közvetlen lakóköznyezetben indokolt igénybe venni. Ebből a szempontból elsősorban szocialista brigádok, társadalmi szervek, pl. KISZ és szakszervezetek közreműködésére számíthatunk.

5. Egyszerűsíteni kellene azt az adminisztrációt, amely a szabadulás után szükséges okmányok beszerzésével kapcsolatos.

A fentiek nézetünk szerint viszonylag egyszerűen és kevés költségráfordítással megoldhatók. Az átmeneti otthon létrehozásától eltekintve meglevő intézményrendszer átcsoportosítására, megreformálására vonatkoznak. Hosszú távon viszont az lenne célszerű, ha a fiatalok és a felnőttkorúak utógondozása egységes rendszerben valósulna meg, természetesen differenciált hatáskörrel az eltérő jellegű feladatoknak megfelelően. Az azonos társadalmi cél — a bűnméltetés megelőzése — indokolná, hogy ugyanazon szervezet gondoskodna a korban eltérő elítéltek utógondozásáról. Ennek a megoldásnak megfelelő alapot szolgáltat az 1975. évi 20. tvr. és a végrehajtásáról szóló 3/1975. Igazságügyi Miniszteri rendelet, valamint a 117/1975. IM. utasítás, amelyek a felnőttkorú elítéltek utógondozásának teremtettk meg igen korszerű szervezeti és tartalmi feltételeit. A szervezeti egy-

ség megvalósítása előtt is törekedni kellene azonban arra, hogy a két új jogszabályban foglalt követelményeknek a fiatalok utógondozása is megfeleljen.

Gönczöl Katalin

**Az ELTE Állam- és Jogtudományi kara
Kriminológiai Csoport oktatóinak
tanulmányai az utógondozásról**

1 Gönczöl Katalin: Tanácsi feladatok az utógondozásban. (Állam és Igazgatás, 1968. 9. sz.)

2 Vigh József: A börtönből szabadult fiatalok utógondozásának néhány tapasztalata. Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestensis de Lorando Eötvös nominate. Tomus XI. Budapest, 1969.

3 Vigh J.—Gönczöl K.: A fiatalok utógondozásának rendszere Magyarországon (Előadás orosz nyelven. Elhangzott 1971-ben Prágában a Szocialista Országok Kriminológiai Szimpóziumán)

4 Vigh J.—Gönczöl K.: A fiatalok bűnelkövetők veledukációja az utógondozás során. (Jogtudományi Közöny, 1972. augusztus.)

5 Vigh J.—Gönczöl K.: A társadalmi beilleszkedés objektív feltételeinek megteremtése a fiatalok elítéltek utógondozása során. (Jogtudományi Közöny, 1973. január.)

6 Vigh József: A nevelési eszme érvényesülése a Fiatalok Bűntetés-végrehajtási Intézetében. (Magyar Jog, 1973. 6. sz.)

7 Vigh J.—Gönczöl K.: Reeducation of Young Offenders in Course of After-Care Activity. Annales Universitatis Scientiarum Budapestensis de Lorando Eötvös Nominatae, Budapest, 1972.

A feltételes jogi kötelezések logikai szerkezete

I.

1. A normákat számos szempontból lehet osztályozni. Az egyik ismert felosztás szerint vannak: a) *feltétlen* (kategorikus) és b) *feltételes* (hipotetikus) normák. Az előbbi esetben a kötelezettségnek nincs külön feltétele. Az utóbbi esetben a normatív kódex a kötelezettséget (a diszpozíciót) valamely feltételtől (hipotézistől) teszi függővé.¹ Feltétlen norma pl. a „Ne ölj!”

¹ A kategorikus és a hipotetikus (másként: kondicionális) normákat pl. Georg Henrik von Wright elemzte behatóan. Rámutatott arra, hogy — valójában — egy kategorikus normának is van feltétele, ti. a *teljesíthetősége*. (A „Csukja be az ablakot!” kategorikus normának feltétele pl. az, hogy legyen ablak a helyiségben, hogy az ne legyen csukva, hogy azt be lehessen csukni, hogy az ne nyíljon ki — valamilyen automatikus szerkezet folytán — önmagától stb.) — Egy hipotetikus normának viszont a teljesíthetőségén kívül van(nak) *egyéb, valódi feltétele(i)* is. (Pl. a „Csukja be az ablakot, ha esik az eső!” feltételes normának az a valódi feltétele, hogy „Esik az eső.”) (Lásd erről G. H. von Wright: „Norm and Action. A Logical Enquiry.” Routledge & Kegan. London. 1963. 74—75. old.)

erkölcsi norma. Feltételes norma pl. ez a jogi norma: „Ha a megrendelő alkatlan anyagot vagy pedig célszerűtlen vagy szakszerűtlen utasítást ad, erre a vállalkozó köteles őt figyelmeztetni.”²

2. A jogszabályok jelentős része „feltételes kötelezést” tartalmaz. Ezért nem érdektelen az a kérdés, hogy *mi a logikai szerkezete egy feltételes (jogi) kötelezésnek*. Ez a kérdés sok vitára adott alkalmat a *deontikai* kutatások során.³

Amint ismeretes, Georg Henrik von Wright nyomán deontikának nevezik a modern logikának azt az ágát, amely a normák logikai törvényeit a matematikai logika eszközeivel vizsgálja. Ennek az új tudománynak, amelyet Wright alkotott meg 1951-ben,⁴ ma már hatalmas irodalma van. A keletkezéstől eltelt 25 év

² Ptk 390. § (1) bek.

³ A feltételes jogi kötelezettséggel számos tanulmány foglalkozik pl. a Hans Lenk (Hrsg.) „Normenlogik”. Pullach—München. 1974. című gyűjteményben.

⁴ G. H. von Wright: Deontic Logic. „Mind”, 60 (1951), 1—15. old.